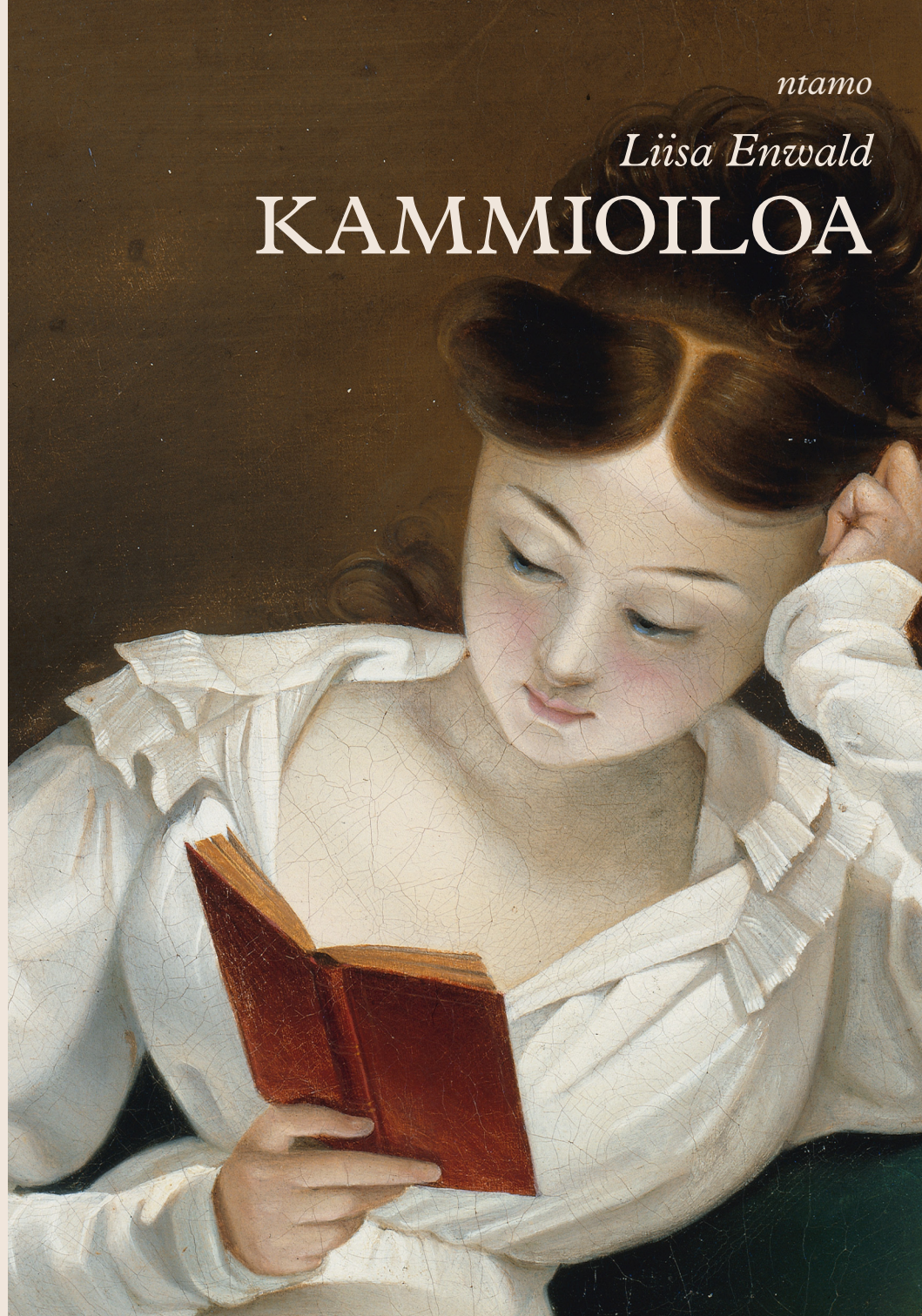

ntamo

Liisa Enwald

KAMMIOILOA

KAMMIOILOA

© 2013 Liisa Enwald

ISBN 978-952-215-420-0

ULKOASU

Make Copies

KANNEN KUVA

Lukeva tyttö. Öljymaalaus, Berndt A. Godenhjelm, n. 1830-luku.

Valok. Markku Haverinen 2009. Cygnaeuksen galleria.

VALMISTAJA

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2013

ntamo

www.ntamo.net

Liisa Enwald

KAMMIOILOA

Kirjoituksia katvekulttuurista

ntamo

ALKUSANAT

Selvää alkuhetkeä ei näiden esseiden syntymisellä ole – ellei se sitten ole lapsuuteni, kun taapersin vanhan kajaanilaisen puutalon lattioilla, mustien kirjahyllyjen välissä. Muistelen ikäkulua piironkia, ja sen mukana varhaista aikaani kotipihalla ja hautausmailla, oppivuosia tyttölyseossa, yliopistolla ja omassa opetustyössä, mielenmatkoja tutkijan ja suomentajan kammareissa. Mutta muistelmaa en ole laatinut, vaikka sellaisten kirjoittajia nykyisin koulutankin.

Kirjoitusten varhaisimmat versiot ovat 2000-luvun alkuvuosilta. Runouslehti Taitteessa on julkaistu ”Värsyn päivässä oppii”, myöhemmin Elämäntarinassa ”Kunnian-osoitus piirongille”, ”Nuoruuteni kalmistot” ja ”Korkeasta kurista”, mutta mikään ei ole entisessä muodossaan.

Kunkin otsikon alla olevat alkusanat olen poiminut parikymppisenä laatimastani sarjasta *Muistojen kirja*. Tuo käsin kirjoitettu sikermä oli jo kadonnut muististani, kunnes se paljastui erään paperikasan pohjalta ja keksin panna sen fragmentit keskustelemaan esseitteni kanssa.

Kiitän uskollisia esilukijoitani, samoin kuin niitä opettajia, luokkatovereita ja oppilaita jotka antoivat aihetta kouluaiheisiin kirjoitelmiin. Elämänkumppanille kiitos hänen suomastaan näkyvästä ja näkymättömästä tuesta.

Liisa Enwald

KUNNIANOSOITUS PIIRONGILLE

Kirkko, lastentarha, piironginlaatikko ja partio olivat pyhiä paikkoja. Niihin ei saanut mennä.

Muutosta muuttoon se on kulkenut mukanani kuin kuva kodista: aina erilaisesta, eri maiseman kehystämästä, mutta pysyvästä. Niin kuin etana kantaa selässään koteloa, olen minäkin siirtänyt sitä paikasta toiseen. Tosin harvoin yksin, sillä ennen kuin se hievahtaakaan, tarvitaan apuväkeä: muuttomiehiä ja muita ammattikantajia. Mutta on se noussut portaissa myös kahden jo harmaantuneen naisen lihasvoimin, pujottunut ovi-aukosta sisään ja vihdoin kokoutunut siksi peilin, runko-osan ja laatikoiden yhteydeksi, joka se alkuaan on.

Kierreportaat, kopiautojen kolahdukset ja ahtaat portit ovat vuosikymmenten varrella kolhineet sen koristeita, naarmuttaneet kupeita ja pudottaneet peilinpäälyksen kotkanpään. Mutta ruhjoutuneenakin se on aina ottanut paikkansa asunnossa, hetken hämmästeltyään jäänyt seisomaan veistoksen tavoin, milloin betonirakennuksessa, milloin lahoavalla ullakolla, rasvatahraisen tapetin vierellä. Korkeutta sillä on runsaan kahden metrin verran, paksuutta puoli sylvä ja hahmo kuin ihmisen, jolla on suorakulmaiset hartiat ja pitkä leveä pää, monen onkalon mitalta vatsatilaa.

Kyljissä on kiemuroita ja spiraaleja, nappulapuikkoja, laudoituksia joita raidoittavat pystyt urat. Kruununa lähes metrinen peili, joka keinahtelee telineessään ja narisee. Sillä äänellä minua oli rauhoitettu, kun vauvana olin yrittänyt ”menehtyä”: itkenyt hillittömästi ja käynyt siniseksi kasvoiltani. Isä otti minut hartioilleen ja näytti peiliä. Eikä se ollutkaan

mikään perähuoneessa kyyristelevä piianpeili, vaan uljas kuvastin, ajan tuomia täpliä täynnä.

Yksiossa piironki ottaa tilaa. Mutta tuo sitä myös, ei vain peilin avartavan vaikutuksen takia, vaan laatikoillaan, niissä kun voi säilyttää kaikkea sitä, mikä kymmensenttisille komeronhyllyille ei mahdu. Ja päällyskin on salliva: siihen tuppaa kertymään kaikenlaista, CD-levyistä lehtiin, kirjoihin, kissankarvatuppoihin, ikoneihin ja kynttilöihin. Pölyhuisku kädessäni usein harmittelen, että tavaraa on päässyt kasautumaan, vaikka tarkoitus oli tietysti pitää päällyys paljaana. Mutta miksi torjua elämää, sen kerroksia. Koriste-esinealuttaria en ole piirongistani halunnut. Ellei koristeeksi katsota lehmänkelloa, joka on kotoisin isäni suvun maatilalta ja johon on korkokirjaimin merkitty omistaja, isäni isän äiti: ”Rouwa Hilma Enwald”. Kellon kumisuttaessa messinkimelodiaansa piirongin päällyys leviää laituriksi, jossa karja verkkaisesti käyskelee.

Viime jouluna löysin kirpputorilta rukinlavan ja istutin sen seinälle peilin vasemman sivukiekuran viereen. Muodoltaan ja väriltään se sopi siihen. Mutta sen tarina kaikkine kerroksineen jää vain arvailuksi.

Toisin on piirongin laita. Sen elämä juontaa viime vuosisadan alkukymmenille. Äiti oli teettänyt sen ensimmäisillä palkkarahoillaan kajaanilaisella puuseppä Pikkaraisella. Hänellä oli kärsivällisyyttä, olen myöhemmin ajatellut. Kaveruksissa ja puuleikkauksissa ei ajateltu nopeutta ja tehoa, sillä tuo huonekalu ei todellakaan ole mikään elementtirakennelma joka on innovatiivisesti tuotteistettu luomaan kertaustyylliseltä käsityöltä vaikuttavaa tunnelmaa. Ei, puuseppä Pikkarainen on tehnyt suurenmoisen työn, uusrenessanssiluomuksen, jonka uurteet ja ulokkeet, messinkirivat ja -helat, pikkupiirteiset

koristeet ja petsauksen alta kuultavat oksankohdat suorastaan ilkkuvat aikamme lasi-, teräs- ja kromipyhättöjä. Miten se julkeakin? Kyllä, kyllä se julkeaa uhmata tehokulttuuriamme. Sillä on sielu.

Gaston Bachelard pohtii *Tilan poetiikka* -teoksessaan kaapin olemusta, pesän, salatun tilan ja käpertymisen onnea. Piironki, tai lipasto kuten hän sanoo, tarjoutuu myös symboliksi, kun hän puhuu muistamisesta ja lapsuuden tärkeydestä ”suurempana kuin todellisuus”. Olennaisin elämä on muistin hyllyillä ja kaapin temppeleissä. Kun katsoo lapsuuden kaappia, voi levätä menneisyydessään: ”Jos näkee muistinsa silmin hyllyn, jolla pitsit, batistit ja musliinit lepäsivät karkeampien kankaiden päällä, niin muistot palaavat sankoin joukoin.” Kaappi on Bachelardin mukaan ”täynnä muistojen mykkää meteliä”.

Ja minä muistan. Lapsuuteni makuuhuoneen päätyseinällä oli ikkuna, jota reunustivat punaraitaiset verhot, kardiinit, kuten tuolloin sanottiin. Niiden välissä oli ruskea rullaverho, joka laskettiin suojaamaan meitä yöksi. Ikkuna antoi Kauppakadulle, ja siitä saattoi seurata opettajaseminaarille menevää väkeä. Ukki, jota minä sanoin Utiksi, sen ääressä usein istui ja mietti:

– Kulluuhan tuo maaliman aika tälläi tavalla.

Ehkä eläkkeelle jääminen oli tuonut kuntansa nokkamiehelle ongelmia: enää ei ollut opettajuutta, valtuuston ja kirkkovaltuuston jäsenyyttä, kanttorin sijaisuuksia, kansanhuollon johtotehtäviä. Nyt Utin päivät täyttyivät muistelulla, muistojaan hän kertoili, sillä siihen hänellä oli kyky. Sain kuulla kymmeniä kertoja hänen lapsuusseikkailunsa Villen kanssa,

amat ja kuitenkin uudet, sillä hän väritti tarinansa taitavasti. Niissäkin oli piironginlaatikoiden kerroksia, eikä niitä väsynyt seuraamaan. Hänen kuoltuaan olen harmitellut, ettei tuolloin ollut nauhureita, joilla jutut tallentaa.

Kertoillessaan Utti katseli ikkunasta kaupungin touhua, ja minä mukana. Tuossa asteli määrätietoisena Ateljee Hynnisen Maria-rouva, tuossa Anni Helasvuo, Seminaarin piano-opettaja, vaatimattomasti niska kyyryssä. Ja hänen vanavedessään joukko opettajakokelaita, ”Jyskyjä”. Lapset työnsivät potkukelkkaa ja pitivät suun liikkeistä päätellen meteliä. Heitä vastaan ajoi parvi pyöräilijöitä tehtaalta päin.

Mutta mielenkiintoinen maailma oli myös ikkunan kahta puolta, sillä siinä seisoivat piirongit. Toinen, musta, oli isän, ruskea äidin. Ne jäivät (tätien kanssa) seurakseni, kun vanhemmat aamuisin lähtivät töihin. Siihen ne olivat asettuneet, symmetrisesti kuin vartiosotilaat, paitsi ettei niissä ollut sotilaallista ankaruutta.

Kolmaskin kaappi huoneessa oli. Se oli synkkä ja korkea, vailla piironkien koristeita. Sitä sanottiin vaatekaapiksi, ja sen lakatussa ovesta näin unta odotellessani pieniä hirviöitä, jotka hyökkäilivät häkkisänkyyni. Isäni kuoltua, kun äiti maalautti enimmät huonekalut, olisin halunnut vaatekaapin muuttuvan siniraitaiseksi, mutta siitä tuli kermanvalkoinen. Piironkien kupeista hirviöt eivät hyökkäilleet koskaan.

Mihin isän piironki omistajansa poistuttua joutui? Sitä en muista. Kenties se huutokaupattiin, kuten suurin osa isän tavaroista. Tai sitten se oli jäänyt liiteriin tekemään hidas-ta kuolemaa, kunnes tontin uusi omistaja löysi sen, otti ehkä käyttöönsä tai myi kalliimmalla. Aikansa tuota kummajaista katseltuaan hän saattoi myös tarttua kirveeseen ja pilkkoa sen

polttopuiksi, sillä 1950-luvulla vannottiin sisustuksessa modernismin nimiin: antiikkiset tai talonpoikaiset huonekalut eivät kuuluneet niiden froteesohvien ja vinojalkaisten pöytien pariin, joita tuolloin kilvan osteltiin etenkin kaupungissa. Vasta parinkymmenen vuoden kuluttua perinne-esineet, kuten rukit ja kirnut, alkoivat saada sijan olohuoneissa. Ryhdyttiin valmistamaan ”uus-antiikkia”, jossa vanhasta puusepäntaidosta oli jäljellä enää teollisesti aikaansaatu, silopintainen ”sorvitaide”. Ja nykyisin puhutaan vintagesta. Se täytyy kuitenkin ostaa kirpputoreilta. Suvussa kulkenut perintöesine ei kelpaa sitä edustamaan.

Äidin piironki pysyi, ja on pysynyt yhä, tuonut lapsuustalon hengen kaikkiin koteihini. Muistan, miten leikin sen jännittävässä lokeroissa guttaperkkaisilla, villalangasta punotuilla tai paperisilla nukeilla. Niille piironginpäällys oli kerrostalo. En pitänyt kaupan nukkekotien röyhelömaailmoista, ne olivat liian valmiita. Halusin itse kuvitella nukkien kodit. Piirongin peilipäällyksestä aukeni leikkien labyrintti, fantasioiden seikkailutie. Tosin en yltänyt sinne kuin tuolille kiiveten – vaara lisäsi viehätystä.

Salaperäiset laatikot olivat persoonia, ja niillä oli ominaishajunsa. Isän tupakan saattoi haistaa vielä ylimmästä, jossa pidettiin perunkirjoja. Ne olivat lapsille sopimatonta luettavaa. Keskimäinen, vaatelaaatikko, haisi äidin hieltä ja tunkkaisilta villasukilta. Alimpaan olivat päätyneet hautajaisadressit, kun yksi ja toinen suvun jäsen oli saateltu multiin. Se laatikko tuoksui surulta, ja kappelin kivilattialta. Adresseja sai lapsikin lueskella, vaan ei repiä. Ennen kuin avasin ne, juoksutin sormissani kierteille kiedottua koristenuhaa. Se tuntui hyvältä,

samalta kuin ryijyn hapsu, jota joskus sormeilin. Sisältä adressi oli kuin kirja jossa oli myös piirroksia. Isän tai Lydian tai Mamman nimi oli kirjoitettu tai tekstattu taidokkaasti kynällä, jonka muste levisi. Runo oli useimmissa valmiiksi painettuna ja puhui Jordan-virrasta joka ylitettiin tai maasta johon kaikki polut katoaa. Alla oli virren numero tai nimi Saima Harmaja. Maistelin nimeä ja kuvittelin sen haltijan ryppyiseksi harmaapäiseksi tädiksi jolla oli rauhaisa katse.

Joskus hautasin piirongin alalaatikkoon satukirjan, jonka kuvia en uskaltanut toistamiseen katsella. Siellä se oli piilossa itseltäni, vaikka tiesinkin, missä se on. Sinne päätyi aapisen Kaurapuurojätiläinen. Ja *Aku Ankan* Lumikki-numeron noita-akka, ja Pinocchio jonka nenä kasvoi kauhistuttavan pitkäksi. Saduissa oli ylipäättään niin paljon pelottavaa, etten halunnut kuulla tai lukea niitä kovin usein. *Pekka Töpöhännän* Vuorenpelkkoakin pelkäsin, vaikka isä selitti että se on siellä vain kissan nimi. Peikot, noidat ja möröt ympäröivät minua erityisesti öisin ja yksin ollessani. Useimmat niistä asuivat salissa, jonka korkeita ikkunoita ei saanut kardiineilla umpeen, vaan jotka illan tullen ammottivat mustina. Niiden takaa kuului mörköjen musiikkia. Vaikka minulle kuinka selitettiin, että puutavarayhtiön soittokunta se vain siellä harjoittelee, en uskonut. Kauhut saattoi upottaa piironkiin suruadressien seuraan – ainakin hetkeksi.

Piirongin laatikot kätkivät pelkoja, murheita ja iloja, ja päästivät ne taas ulos raottuessaan, samalla kun esiin pöllähti pölyä tai vähintään umpion hajua. Muistoissa on aina myös pölykerroksia, pölyssä muistoja.

Bachelard puhuu runoilija Miłosziin viitaten ”kolmen

vuosisadan takaisten asiakirjojen homeenhajusta”, joka antaa esineelle merkityksen. Miłosz on nähnyt ”kärpäsenkakkahieroglyfit”, ”hiirenkolon riemukaaren” ja tuntenut ”salinnurkkaan kerääntyneen vanhan tomun sielun”. Siihen minä voin vedota, kun joku siivousintoilija lähestyy riepuhvirviöineen peilin kärpäs- ja talitahroja, tai kun entistämishaluinen kummista himoitsee piironkia verstaaseensa. Ei, sanon painokkaasti ja muistutan Bachelardista, jonka mukaan takan ja tammiarkun väliseen pölyyn mahtuu äärettömyys.

Voisin tosin vedota myös aikamme sisustuslehtiin, jotka kiiltokuvasiivuillaan julkistavat ”käytetyn näköisiksi” raaputettuja uusvanhoja kalusteita. Minun piironkini on käytetyn näköinen ihan luonnostaan. Sen kasvot vaikuttavat ikäisiltään, niitä ei ole puunattu, tuunattu eikä kohotettu. (Koskahan ihmiskasvoja aletaan käsitellä ”aidosti” ikääntyneen näköisiksi? Kenties se tapahtuu aikana, jolloin vanhuutta vihdoinkin arvostetaan – myös nuoren julkisivussa.)

Peilin patinoitunut pinta on kiinnostanut suunnatto-
masti myös kissojani. Yksi niistä, tomunharmaa Hämy, tapasi työnnellä kuvastinta seinää päin aina kun puhuin liian pitkää puhelua, tai upposin kirjaan ennen kuin muistin antaa sille Latzia. Ehkä se etsi ominta itseään peilin tuolta puolen, kissoillahan on sellainen näkökyky, että ne tuntevat myös reitit tyhjyydessä, ajan ja paikan takana.

Esittelyesineeksi ja statussymboliksi piironkini on liian arvokas – ja samalla liian nöyrä. Äiti tosin piti sen päällä valokuvia, messinkikynttilänjalkoja ja joskus jopa sokerikkoja ja kermakkoa joihin liittyi muistoja. Hän ei tajunnut, että piironki itsessään on muistoarkku. Se sopii myös muistamisen vertauskuvaksi: eritasoisissa laatikoissa säilyvät eri asiain tai

eri aikojen muistot jotka odottavat vain avaimen narahdusta, esiinpääsyä.

Kaikkein salaisimmassa, vihjaa Bachelard, piilee se josta voi sanoa perustavimmin: se *on*. Yhdyn siihen. Mutta jos yritän tutkia sitä ja piironkia, avata selkoselälleen laatikoita ja niiden muistoja, kuulen varoituksen: ”Kirstun pohjaa ei voi koskaan saavuttaa.”

Sitaatit ovat teoksesta Gaston Bachelard, *Tilan poetiikka*. Suom. Taria Roinila. Nemo 2003. _____

Hautapaasien ja muistoalbumien tekstit, virsirunous,
kuoroyhteisöt, mittaan suomentaminen, Rilke,
Juvonen ja Rekola, kuri ja vapaus tyttökoulussa
ja kielenhuollossa, ”kirjallisuuden kanttorit”,
tutkijankammion lumo.

Nämä viisaat ja kirkaskieliset esseet lähestyvät
kirjallisuutta ja kulttuuria niiden katvealueiden
kautta. Liisa Enwaldin ote on omaelämäkerrallinen,
”vaikka muistelmaa en ole kirjoittanut”. Ja katve ei
olekaan sama kuin marginaali; vähemmälle yleiselle
huomiolle jäävä voi olla monien harrastamaa, ja
esseissä näköjään suppeistakin teemoista avautuu
laajoja koko kulttuuriamme ja sen tilaa sivuavia
kysymyksiä.

Liisa Enwald on pitkän linjan
kirjallisuusvaikuttaja, kirjoittamisen opettaja,
Rilken suomentaja ja Mirkka Rekolan
runoudesta väitellyt tohtori. Hän on
toimittanut tärkeää *TAIte*-runouslehteä 1994–
2007 ja *Elämäntarina*-lehteä vuodesta 2011.

